

Het ontstaan van de Nederlandse doveninstituten Van 'redeloos vee' tot object van beschaving

Corrie Tijsseling

Levensbeschouwelijke bewegingen hebben een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van het reguliere en speciale onderwijs. Dat komt duidelijk tot uitdrukking in de ontstaansgeschiedenis van de drie doveninstituten in Nederland als eerste vormen van speciaal onderwijs. Het oudste is in 1790 opgericht door de predikant H.D. Guyot in Groningen. Vervolgens kwam in 1840 het Instituut voor Doofstommen in het katholieke zuiden. Het protestantse volksdeel kreeg, net in een tijd waarin het was verwickeld in de schoolstrijd, zijn Effatha (1891). Deze drie instituten waren voorzien van een internaat. Kinderen verbleven er dag en nacht en gingen maar enkele weken per jaar naar huis toe. Juist daarom speelde hier het vraagstuk van de levensbeschouwelijke vorming meer dan op dagscholen voor doven. Daarvan waren er twee, namelijk in Rotterdam (1853) en Amsterdam (1910), beide godsdienstig neutrale scholen. In dit artikel richten we ons vooral op het ontstaan van de instituten en de erbij aangedragen levensbeschouwelijke motivatie.

Doven op wie de uitdrukking redeloze wezens zelfs ook in de letterlijke zin van het woord van toepassing was

kon hij nauwelijks verdragen. Nadat hij in Parijs toevallig in aanraking was gekomen met het onderwijs van Abbé C.M. de L'Épée, begon hij, teruggekomen in Groningen, in 1785 met het onderwijs aan enkele dove kinderen.⁵ In 1790 kon hij een instituut openen. Het verslag van dat jaar vermeldt de naam, plaats van afkomst, leeftijd en religie van tien leerlingen.⁶ De jongste van hen was bij aankomst 13 jaar oud, de oudste 37. Acht van deze leerlingen behoorden tot de protestantse kerk, één leerling was van joodse afkomst en een andere leerling was rooms-katholiek.

Godsdienstonderwijs vond buiten de school plaats; elke leerling kreeg dat van iemand van de eigen geloofsrichting en als ouders dat wensten, liet het instituut de leerlingen de samenkomsten van de eigen kerk bijwonen.⁷ Voor joodse leerlingen kwam er een apart kosthuis, zodat zij volgens de joodse leefregels konden leven. Dat het onderwijs aan het instituut van Guyot van hoge kwaliteit was, blijkt uit een gebeurtenis in 1815. Men kwam erachter dat een pas aangekomen leerling niet doof was. Bij een bezoek aan de ouders bleek dat zij van mening waren dat de kwaliteit van het dovenonderwijs beter was dan van het regulier onderwijs en zij lieten hun zoon daarom doofheid simuleren.⁸

Het Guyot Instituut was humanistisch-christelijk geïnspireerd en gebaseerd op het verlichtingsdenken. Dat blijkt onder andere uit het filantropisch karakter van het instituut. Het nam ook pupillen op van wie de ouders de school- en pleeggelden niet konden betalen. Juist zulke kinderen en jong volwassenen vormden de belangrijkste doelgroep, opdat ook zij

'door het ongeluk hunner geboorte of enig toeval tot den rang van het redenloos vee vernederd, uit dezen toestand worden opgebeurd, en op eenen gelijken trap met hunne, met gehoor en spraak bedeelde, natuurgelovigen geplaatst worden.'⁹

De typische zegwijzen van de Verlichting kwamen regelmatig in de jaarverslagen naar voren. Zo beschreven de stichters zichzelf en de begunstigers als 'menschenvrienden'

die tot 'ere des Vaderlandsch' zich inspanden om doven onderwijs te geven. Zij beschouwden dat als een van God ontvangen 'pligt jegens de mensheid'. De christelijke inspiratie kwam in tal van uitdrukkingen in de jaarverslagen naar voren: zij wilden 'God alleen de ere' geven en waren zich bewust van de noodzaak van de 'de zegen van het Opperwezen'.¹⁰ Om hun plannen te kunnen realiseren, waaronder gratis onderwijs en zorg, ontstond er naar het voorbeeld van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een landelijk dekkend netwerk van plaatselijke afdelingen van begunstigers en contribuanten. Daarnaast verleende sinds 1798 de overheid subsidie. Doven waren een doelgroep geworden van het verlichte beschavingsoffensief.

De katholieke emancipatie In de eerste helft van de negentiende eeuw groeide het katholieke zelfbewustzijn en namen katholieken geen genoegen meer met een tweederangs positie. Formeel waren alle burgers sinds 1795 gelijk voor de wet, maar katholieken merkten daarvan niet veel. Het ongenoegen hierover uitte zich in de afscheiding van België (1830) en een groeiend verzet tegen de openbare school ten gunste van eigen katholieke scholen. De koningen Willem II en III, die respectievelijk regeerden van 1840 tot 1849 en van 1849 tot 1890, waren gevoelig voor de grieven. Tijdens hun bewind werd het mogelijk om een voorzichtige start te maken met de wederopbouw van de kloosters. In 1853 werd de episcopale structuur hersteld met de vestiging van bisdommen in Utrecht, Haarlem en Den Bosch.¹¹ Ongetwijfeld heeft dit groeiend katholieke zelfbewustzijn ook het tot stand komen van het katholieke Instituut voor Doofstommen bevorderd. Omstreeks 1825 deed monseigneur Henricus den Dubbelden een beroep op priester Martinus van Beek, conrector van de Latijnse school in Gemert, om onderwijs te geven aan doven. Als reden noemde hij de aanwezigheid van vier volwassen doven in de parochie Gemert die niet toegelaten konden worden tot het ontvangen van de heilige sacramenten.¹² Van Beek bestudeerde literatuur over het dovenonderwijs, ontwikkelde zijn eigen gebarensysteem, en begon in 1828 het onderwijs aan een klein groepje doven.¹³

Klaslokaal van het Groningse Instituut voor Doofstommen, circa 1800

Guyot Instituut De oprichting van het Groningse doveninstituut was geïnspireerd door het verlichtingsdenken dat West-Europa beheerste. In afwijking van de Verlichting in Frankrijk had de Nederlandse variant een christelijk karakter; de verlichte denkers waren veelal afkomstig uit vrijzinnig protestantse kringen. Opvoeding en onderwijs waren bij hen geliefde onderwerpen. Het volk, omschreven als 'redeloos vee', zou onderwijs nodig hebben om het te vormen tot burgers die door hard werken en het leiden van een zedig leven zouden bijdragen aan de vernieuwing en duurzaamheid van de samenleving.¹ Een groep die van zulk onderwijs grotendeels was uitgesloten waren de doven. Wel was er privé-onderwijs voor dove kinderen van wie ouders dit konden betalen.² Het is mogelijk dat sommige

dove kinderen in reguliere scholen onderwijs volgden. Zo schreef een doof weesmeisje uit een Utrechts weeshuis in 1773 een brief aan het bestuur dat zij genoeg onderwijs genoten had om zelfstandig buiten het weeshuis te werken.³ Ook waren er doven die zichzelf onderwezen hadden om toegelaten te kunnen worden aan het avondmaal in protestantse kerken.⁴ Het merendeel van hen was echter verstoken van onderwijs.

Guyot trok zich het lot aan van doven op wie de uitdrukking redeloze wezens zelfs ook in de letterlijke zin van het woord van toepassing was. Het denken was bij hen niet ontwikkeld, omdat het hen ontbrak aan een taal om zich in uit te drukken. De aanblik van doven die haast dierlijke geluiden uitstootten of die angstig en agressief reageerden op de mensen om hen heen,

De oprichting van het Groningse doveninstituut was geïnspireerd door het verlichtingsdenken

Doven waren een doelgroep geworden van het verlichte beschavingsoffensief

In 1840 kon begonnen worden met geregeld onderwijs in een eigen gebouw in St. Michielsgestel, waarin een aparte jongens- en meisjesafdeling gestalte kregen.¹⁴ Het eerste katholieke instituut voor speciale zorg en onderwijs was daarmee een feit. Zo kregen in een ontwakend katholiek zelfbewustzijn paters en non-nen de gelegenheid om werken van liefdadigheid uit te voeren.¹⁵ Daarmee konden ze zich verzekeren van de 'zegen des Almagtigen'.¹⁶

De oprichting leidde tot veel discussie. Eerdere pogingen tot stichting van een instituut mislukten, omdat de overheid in 1835 weigerde subsidie te verlenen. Het argument was dat een doveninstituut in het zuiden een bedreiging zou vormen voor het voortbestaan van het Groningse.¹⁷ Dat was eigenlijk een schijnargument. Maar weinig kinderen in Groningen kwamen uit het zuiden van het land.¹⁸ Terecht bracht Van Beek daartegen in dat Groningen te ver weg was, ouders de reiskosten niet konden opbrengen en zij er tegenop zagen voor langere tijd afstand te doen van hun kind. Het voorstel van de regering dat de zuidelijke school een soort voorschool zou zijn voor de noordelijke wees hij van de hand. De regering had echter geen formele gronden dit instituut te weigeren. Het zou echter nog tot 1851 duren, voor het instituut in St Michielsgestel staatssubsidie kreeg, na een uitvoerig debat daarover in de Tweede Kamer.¹⁹

In Groningen sloeg men dit initiatief argwanend gade. Voorzitter H.O. Feith merkte ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan op:

'Het is wel te betreuren, dat men in ons vaderland getracht heeft, en ook gedeeltelijk geslaagd is, om, zonder eenige noodzakelijkheid, elders eene school voor doofstommen op te rigten.'²⁰

Hij vreesde dat het aantal leerlingen op zijn instituut zou afnemen. Deze angst was niet ongegrond, want al ruim tien jaar schommelde de leerlingenpopulatie rond 150.²¹ Bovendien was hij bang dat zo onbekwame mensen zouden beginnen met dove kinderen te onderwijzen.²² Het belangrijkste verschil van mening lag voor wat betreft de katholieken op godsdienstig terrein. Pastoor

Jansen, verantwoordelijk voor het godsdienstonderwijs aan de katholieke leerlingen van het Guyot Instituut, verdedigde in de *Groningsche Courant* de oprichting van het zuidelijke instituut. Voor hem waren de enkele uren per week godsdienstonderwijs buiten de reguliere schooltijden onvoldoende voor dove leerlingen bij wie alles meer tijd en moeite kostte. Zij hadden dagelijkse omgang met katholieken nodig, zo stelde Jansen. Een ander minpunt was dat er geen apart kosthuis voor katholieke leerlingen was. Hij concludeerde dan ook dat katholieke dove kinderen nergens beter terecht konden dan op het instituut in St-Michielsgestel.²³ Verschillenden van hen maakten de overstap naar het zuiden, hetgeen het Guyot Instituut uiteraard betreurde.²⁴

De katholieke identiteit van het instituut in St. Michielsgestel kwam duidelijk naar voren in het centraal stellen van het godsdienstonderwijs en de doelstelling van het instituut als geheel. Men streefde ernaar:

'De Doofstommen van beiderlei kunne in de kennis van God en de H. Godsdienst behoorlijk te onderrigten; hun hart voor deugd en goede zeden te vormen; hunne geestvermogens te ontwikkelen, wetenschappen, kunsten en handwerken aan te leeren, en aldus die anderszins zoo ongelukkige wezens, door eene godsdienstige en maatschappelijke opleiding, voor dit en het andere leven gelukkig te maken.'²⁵

Bij de opening in 1840 waren er 46 leerlingen die uit Noord-Brabant, Gelderland, Limburg en Zuid-Holland kwamen. Tot welke religie ze behoorden, bleef onvermeld in de namenlijst, maar deze was ongetwijfeld katholiek. Vele ouders konden echter het school- en kostgeld niet betalen. Het instituut nam ze dan gratis op en bekostigde dit uit donaties en later ook uit subsidies. In 1843 vond een heuglijke gebeurtenis plaats: Den Dubbelden diende het heilig vormsel toe aan twintig leerlingen. Zijn doel was bereikt: dankzij onderwijs konden doven nu deelnemen aan religieuze rituelen in de kerk.²⁶

In tegenstelling tot de twee andere instituten ijverde Effatha in het geheel niet voor rijkssubsidie

Effatha als protestants initiatief

In de tweede helft van de negentiende eeuw bouwden protestanten en katholieken hun onderwijs geleidelijk uit, nadat de vrijheid van onderwijs was vastgelegd in de herziening van de grondwet van 1848. Voorstanders van bijzonder protestants-christelijk onderwijs zouden na enige tijd ook hun aandacht gaan richten op kinderen met een beperking. Als eerste ontstond de vereniging Effatha (1888), die in 1891 na veel voorbereiding in Dordrecht een school voor gereformeerde dove kinderen oprichtte met als grondslag de bijbel en belijdenisgeschriften.²⁷ Er waren evenwel ook kinderen van andere protestantse kerken welkom, mits men doel en grondslag onderscheef. Dat gebeurde ook, zo blijkt uit de jaarverslagen.

De grondslag was geen loze kreet, maar kreeg concreet invulling in onder meer het doel van de instelling. De oprichters spraken over 'der christenen dure plicht': het was niet meer dan een vanzelfsprekende opgave voor christenen om doven bekend te maken met de denkbeelden van zonde en genade en van verlossing der ziel door Christus' bloed.²⁸ Men waardeerde wat er op andere dovenscholen gedaan werd, maar vond dat gereformeerden voor hun dove kinderen iets anders en meer moesten begeren dan daar gegeven werd, namelijk opvoeding en onderwijs op basis van de eigen beginselen.²⁹ Kortom, leerstellig onderwijs.

Aan de andere kant distantieerde men zich ook van een bepaalde oude stroming in het christendom die inzake ziekte en gebreken uit ging van het 'raadsbesluit des Heeren'.³⁰ God heeft een plan waar de mens niet tegenin kan en mag gaan (Ex. 24:11). Doven, stommen, en andere gebrekkigen zijn allen schepselen Gods, maar ook hun gebrek en gemis is van Hem afkomstig, zo was de gedachte.³¹ De Duitse dovenonderwijzer S. Heinicke had er in 1755 mee te maken gehad. Toen hij een poging deed om een dove jongen te leren spreken had hij de woede opgewekt van de plaatselijke predikant, die vond:

'... dat de schoolmeester zich aankantte tegen Gods wijsheid en almacht en het beter dan God zelf

Articulatieles in het dovenonderwijs, waarin een juiste stand van de mond en het voelen van vibraties een belangrijk hulpmiddel vormde, omstreeks 1910

wilde weten, daar hij degenen die God getekend had - de doofstommen - spreken leerde.'³²

De gereformeerde voorman Abraham Kuyper sloot zich daarbij niet aan. Hij weerlegde dat mensen hun hele leven in dezelfde positie moesten blijven en dat hun lot niet verbeterd zou mogen worden: 'Uit dien hoofde veroordeelt het Calvinisme niet alleen de slavernij en kastenindeling, maar even beslist alle bedekte slavernij van de vrouw of van de arme; is het gekant tegen alle hiërarchie onder de mensen.'³³

In de jaarverslagen van de twee overige instituten is geen woord te vinden over de oprichting van Effatha. Een jaar voordat het onderwijs hier begon verwelkomde men op het Groningse instituut L.C. Oranje, die zich voorbereidde op zijn taak als hoofdonderwijzer van Effatha.³⁴ Zijn vrouw zou de leiding krijgen over de dagelijkse zorg voor de kinderen. Oranje bezocht ter oriëntatie tevens doveninstituten in Duitsland en Zwitserland.³⁵

Al snel na de oprichting ontstond er een onoverkwikkelijke discussie in de christelijke pers, waarin het bestuurslid H. Beuker van Effatha de hand had. Deze beschuldigde in 1892 het Groningse instituut ervan het godsdienstonderwijs van gereformeerde kinderen te verwaarlozen. Zo wist hij van een leerlinge die geen belijdenis kon doen in de gereformeerde kerk omdat zij niet wilde erkennen dat Jezus voor haar zonden gestorven was. Toen het Groningse instituut om nadere gegevens vroeg, weigerde Beuker die te geven. Het Instituut in Groningen trok dan ook het verhaal in twijfel en bracht naar voren dat alle leerlingen belijdenis deden in de kerk van hun keuze, voordat zij de school definitief verlieten. Men beschouwde dit verhaal als een valse beschuldiging om zo de noodzaak van het nieuwe instituut Effatha aan te tonen.³⁶

In tegenstelling tot de overige instituten ijverde Effatha niet voor rijkssubsidie, om staatsbemoeienis te voorkomen. Bovendien vond men dat de geloofsgemeenschap zelf het onderwijs aan haar kinderen moest bekostigen, waarbij eerst ouders, dan familie, dan vrienden en bekenden, dan de diaconie verantwoordelijk zijn. Het was niet aan een stichting als Effatha

om armen te ondersteunen, al betreunde men het dat leerlingen moesten worden afgewezen op grond van arm-lastigheid. Uiteindelijk besloot men toch tot het instellen van een noodkas, voor die kinderen van wie zowel ouders en familie als plaatselijke diaconie in gebreke bleven.³⁷ In 1895 concludeerde men dat nog steeds veel dove kinderen uit gereformeerde gezinnen om financiële redenen naar andere instituten gezonden werden.³⁸ Geld was ook een reden voor ouders om hun kind eerder naar huis te halen.³⁹

Christenplicht De emancipatie van de volksklasse die door de Verlichting teweeggebracht werd, gaf onderwijskansen aan de tot dan toe vergeten groep

Literatuur

Algemeen verslag gedaan te Groningen in de jaarlijksche vergadering van contribueerende leden gehouden wegens het Instituut voor Doofstommen (1790-1870). Groningen: Instituut voor Doofstommen.

Berigt aangaande een instituut of kweekschool, tot onderwijzing van dooven en stommen, te Groningen (1790). Groningen: Instituut voor Doofstommen.

Betten, H. (1984). Bevrijdend Gebaar. Het levensverhaal van Henri Daniel Guyot. Groningen: Niemeijer.

Boekholt, P. Th. F. M. & de Booy, E. P. (1987). Geschiedenis van de school in Nederland, vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Brugmans, J.G. (1896). De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen. Groningen: Wolters.

Effatha. Verslag van de Vereeniging tot Christelijk Onderwijs en Verzorging van Doofstomme en Blinde Kinderen en Jongelieden (1888-1896). Heusden: Effatha.

Feith, H.O. (1841). Redevoering, uitgesproken op het feest, gevierd bij het vijftigjarig bestaan van het instituut voor doofstommen te Groningen. Groningen: Zuidema.

Gedenkboek bevattende de geschiedenis van het Instituut voor Doofstommen Sint-Michielsgestel, 1840-1940 (1940). Sint-Michielsgestel: Bisschoppelijke Drukkerij Instituut voor Doofstommen.

Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging 'Effatha' 1888-1938 (1938). Middelburg: Littooi & Olthoff.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (1850-1851). Schiedam: Van Dijk.

Kloek, J.J., & Mijnhardt, W.W. (2002). De verlichte burger. In J.J. Kloek & K. Tilmans (red.). Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw (155-172). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kuyper, A. (1898). Het Calvinisme, zes Stone-lezingen te Princeton, N.Y., USA, gehouden. Kampen: Kok.

Rietveld-van Wingerden, M. (2002). De school voor Doofstommen te St. Michielsgestel. De School Anno 20 (2), 18-21.

van dove kinderen. Een verschil was dat het Groningse Instituut zich op dove kinderen uit de hele Nederlandse bevolking richtte, terwijl de overige twee duidelijk een levensbeschouwelijke grondslag hadden, katholiek of protestants. Als we kijken naar de argumentatie voor de oprichting van de instituten dan blijken er eigenlijk weinig verschillen in levensbeschouwelijke motivatie te zijn. Guyot benadrukte dat hij 'God alleen de ere' wilde geven, de oprichters van het katholieke instituut spraken over 'de zegen des Almagtigen' en Effatha legde het accent op 'der christenen dure plicht'. Het resultaat was dat er een belangrijk fundament lag voor de verdere uitbouw van het speciaal onderwijs, waartoe het dovenonderwijs een langgerekt startsein gaf. **L**

Spreekonderwijs in Effatha: oefenen van de klank ee, circa 1930

Oefenen in spreken voor de spiegel, circa 1930

De oprichters spraken over 'der christenen dure plicht': het was niet meer dan een vanzelfsprekende opgave

leermiddelen, waaronder het telraam. Hemkes voegde met zijn rekenplank een nieuw leermiddel toe. Dat bestond uit een klassikale plank en kleinere identieke plankjes voor de kinderen afzonderlijk. Daarmee konden kinderen de elementaire bewerkingen van de getallen tot twintig leren. De plank was zwart en verdeeld in twee verticale rijen, elk met tien grote witte stippen, die weer verdeeld waren in groepjes van vijf. Bij het tellen moesten de kinderen de klepjes omslaan en de eenheden blootleggen of weer aan het oog onttrekken. De sommetjes werden zowel mondeling als schriftelijk uitgevoerd met behulp van het plankje. Met het telraam en de plank oefende de onderwijzer(es) met de leerlingen het tellen. Ook moesten de leerlingen sommen van het bord overschrijven op een lei en die vervolgens maken. Door het klassikaal opdreunen van de antwoorden, konden de leerlingen zelf bekijken welke sommen zij goed hadden. Met het opsteken van vingers, die het aantal fouten voorstelden, controleerde de onderwijzer(es) de vorderingen. Daarna konden de leerlingen weer met een schone lei beginnen.⁷

Didactiek van Hemkes en kritiek van J. Versluys Hemkes rekenboekjes zijn gedurende vijftig jaar vele malen herdrukt. Zo verscheen van *De kleine rekenaar* in 1876 nog de vijftiende druk. De boekjes waren niet voorzien van een handleiding, de schrijver volstond - hetgeen toen gebruikelijk was - met een kort voorwoord in elk boekje. De boekjes waren goedkoop, overzichtelijk en pasten kennelijk bij de onderwijsmethoden van die tijd. Het rekenonderwijs werd lange tijd gegeven op basis van mondelinge aanwijzingen van het hoofd der school, die meestal met

meerdere onderwijzers in een groot lokaal werkzaam was. Het aanschouwelijk rekenonderwijs, waarvoor Pestalozzi al pleitte aan het eind van de achttiende eeuw, was nog ver te zoeken.⁸ Rekenen was vooral het mechanisch toepassen van rekenregels. J. Versluys zorgde voor een andere aanpak, waarin hij de leerstof niet meer longitudinaal indeelde, maar concentrisch groepeerde rond leergangen, die trapsgewijs opgebouwd waren; van 1 tot 20, tot 100, tot 1.000 enzovoort. Bovendien schreef hij een uitvoerige handleiding bij zijn nieuwe rekenmethode van enkele honderden pagina's.⁹ Daarin verwoordde Versluys ook zijn kritiek op de rekenboekjes van Hemkes:

'Aan het klassikaal rekenen werd zeer weinig gedaan en het rekenen ging vrij machinaal. Zoo moeten, volgens Hemkes, de leerlingen als ze met de vermenigvuldiging zullen beginnen, eerst de tafel van vermenigvuldiging van buiten leeren. In de eerste 2 jaar werd aan het rekenonderwijs zeer weinig gedaan; tellen met onbenoemde getallen of aan het telraam was dan hoofdzaak. Het cijferen in het derde en vierde jaar bestond meestal in het oplossen van vraagstukken met onbenoemde getallen, door den onderwijzer op het schoolbord geschreven. In het vijfde schooljaar kregen de leerlingen voor het eerst een rekenboekje in handen, en dan rekende ieder voor zich.'¹⁰

Het boekje en de rekenplank zijn te zien in de vitrine van het onderwijsmuseum en digitaal te raadplegen op de sites www.onderwijsmuseumles.nl en www.vriendenonderwijsmuseum.nl.

Literatuur

Hemkes, H. (1862, 11de druk; oorspr. 1835). *De kleine rekenaar of gemakkelijk rekenboekje voor eerstbeginnenden*. Groningen: M. Smit.

Moor, E. de, (1999). *Van vormleer naar realistische meetkunde. Een historisch-didactisch onderzoek van het meetkundeonderwijs aan kinderen van vier tot veertien jaar in Nederland gedurende de negentiende en twintigste eeuw*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Prinsen, P.J. (1825). *Aanvankelijk onderwijs in het kennen der getallen of het leeren tellen van 1 tot 20, zijnde de zevende brief van Pestalozzi's leerwijze in de kennis der getallen*. Leyden: Du Mortier.

Toelichting bij Hemkes' rekenplank. *Leermiddel ten gebuik bij het elementaire rekenonderwijs* (1924, 2de druk). Groningen: Wolters.

Versluys, J. (1875). *Rekenboek voor de lagere school*. Handleiding. Amsterdam: Versluys.

Versluys, J. (1889). *De methodiek van het rekenen. Ten dienste van kweekelingen*. Amsterdam: Versluys.

Noten

- 1 Hemkens, 1835. Dit boek staat integraal op www.onderwijsmuseumles.nl.
- 2 Ibid., voorberigt.
- 3 Ibid., 5.
- 4 Ibid., 13.
- 5 Ibid., 35.
- 6 Versluys, 1889, 84.
- 7 Toelichting bij Hemkes' rekenplank, 1924.
- 8 Prinsen, 1825.
- 9 Versluys, 1875; zie ook De Moor, 1999, 119-122.
- 10 Versluys, 1889, 84-85.

Sporen van scholen Henri Daniël Guyot: Pionier van het dovenonderwijs

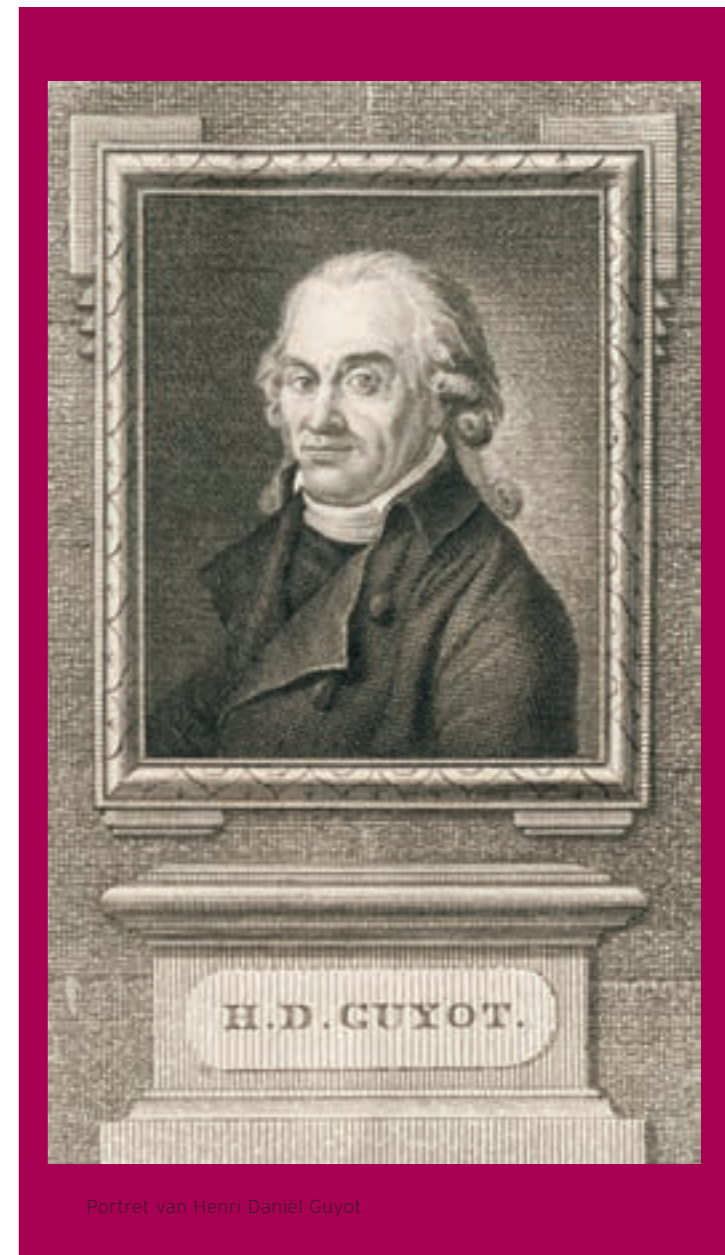
Jacques Dane

De stad Groningen heeft een Guyotplein. Aan de rand van de stad ligt het internaat van de Effatha Guyot Groep en aan de landelijke Rijksstraatweg tussen Groningen en Haren, waarlangs prachtige monumentale huizen gebouwd zijn, ligt het Doveninstituut Guyot, genoemd naar diens stichter. Wie was Henri Daniël Guyot (1753-1828) en waarom stond zijn leven in het teken van de lotsverbetering van de dove medemens?

Predikant Guyot was predikant van de Waalse kerk, eerst in Dordrecht en vervolgens in Groningen. De Haarlemse kostschoolhouder Willem van den Hull (1778-1854) had geen hoge pet op van Guyot als prediker. Over zijn bezoeken aan de kerkdiensten in Groningen schreef hij in zijn autobiografie:

'En schoon wij des Zondagsnamiddags getrouw bij den Heer Guyot ter kerk gingen [...] zoo kwamen van daar niet bijzonder gesticht te huis. In gezelschap was deeze Leraar een zeer vrolijk[,] in den school der Doofstommen, een onwaarddebaar en in de Maatschappij een verdienstelijk man, maar op den preekstoel was hij dor en onbehagelijk.'¹

Van den Hull was meedogenloos over Guyots vaardigheden als predikant: hij noemde hem een 'ellendigen' herder en leraar. Maar over zijn verdiensten als initiatiefnemer en pleitbezorger van het dovenonderwijs in Nederland was hij vol lof. Van den Hull had goed door, dat het hart van de dominee niet in de eerste plaats bij de verkondiging van Gods woord lag, maar bij de lotsverbetering en opvoeding van zijn 'doofstomme' medemens.²

Portret van Henri Daniël Guyot

Drie versies van het handalfabet

Henri Daniël Guyot werd op 25 november 1753 geboren in het gehucht Trois-Fontaines in het Belgisch Limburg. Hij stamde uit een gevluchte Franse hugenotenfamilie. Zijn vader, een medicus, stierf toen Henri Daniël negen jaar was. Al jong wist hij dat hij predikant wilde worden. In 1770 schreef hij zich als theologiestudent in aan de Friese Hogeschool te Franeker. Guyot was een ijverige en leergierige student, die op theologisch terrein een tolerante houding ontwikkelde. Op de kansel in de Waalse kerk van Dordrecht hield hij op 9 februari 1777 zijn intrepreek. Vier jaar later verhuisde hij naar Groningen.

Belangstelling voor doven In 1782 maakte Guyot kennis met Thérèse Kuipers. Tijdens een wandeling over de door een zondagse herfstzon beschenen Groningse stadswallen vertelde Thérèse haar geliefde een vreselijke geschiedenis uit de tijd dat ze in Zutphen woonde. Een fors gebouwde dove man had een achtjarige jongen bij arm en been vast gepakt en in het rond geslingerd. Plotseling liet hij hem los, waarna het kereltje tegen het wijnhuis te pletter vloog.³ Dit trieste - wellicht apocriefe - verhaal past in de traditie van het klassieke beeld van de dove, die, zo dacht men, eigenlijk een zwakzinnige was: door de doofheid zou

enige vorm van rede ontbreken.⁴ Op Guyot maakte dit verhaal grote indruk. Dagenlang dacht hij over dit vreselijke voorval na, waarin een dove, stomme man, een schepsel Gods, een gevaar voor de samenleving was.

De zomer van 1784 was van groot belang voor zijn verdere levensloop. Op de nationale vergadering van de Waalse kerk was besloten dat hij vanaf 15 augustus voor een drie maanden durende vakantie naar Parijs mocht. Daar kwam hij in aanraking met het werk van de abt Charles Michel de l'Épée (1712-1789), een pionier van het dovenonderwijs en al jarenlang actief als dovenonderwijzer. Een in Parijs woonachtige bekende van Guyot vertelde hem over de abt en met name hoe hij doven met hun handen leerde spreken. Guyot zocht vervolgens contact met deze Franse priester, die hem zorgvuldig inwijdde in de geheimen van de gebarentaal en het onderwijs aan doven. Omdat Guyot het werk van De l'Épée ook graag in Nederland tot bloei wilde brengen, kreeg hij van de Groningse kerkenraad toestemming langer in de Franse hoofdstad te blijven. Van religieuze geschillen of kwesties was overigens geen sprake: de maatschappelijk bewogen priester en de tolerante dominee hadden elkaar gevonden in het dovenonderwijs.

In maart 1785 keerde Guyot terug naar Nederland. Naast zijn predikantswerk gaf hij privaatonderwijs aan doven - zijn eerste leerlingen waren een protestants-christelijk meisje en een joodse jongen. Weldra wisten ook andere ouders van dove kinderen Guyot te vinden.

De financiële tegemoetkoming die Guyot van de ouders ontving was niet genoeg om een reguliere school draaiende te houden. Pas in 1790, vijf jaar na zijn terugkeer uit Parijs, was er voldoende geld bijeengebracht om een doveninstituut op te richten.⁵

Guyots werk bleef niet onopgemerkt. Op 6 oktober 1814 - de dag waarop de Groningse universiteit

haar 200-jarige bestaan vierde - kreeg het instituut bezoek van koning Willem I en koningin Wilhelmina Frederica Louise. Als blijk van waardering werd Guyot benoemd tot eredoctor in de Letteren en de Wijsbegeerte. Een jaar later kwam de échte kroon op zijn werk: de benoeming tot volwaardig lid van de Groningse faculteit. Dat Guyots inzichten en het hoge peil van dovenonderwijs verder reikten dan Nederland, bewijzen de vele berichten in de buitenlandse pers van die tijd.

Voortzetting van Guyots levenswerk

In april 1783 stierf Thérèse Kuipers na een lange lijdensweg aan tuberculose. De jonge, verdrietige dominee verzoende zich van lieverlede met de gedachte dat hij voortaan alleen door het leven zou gaan. Maar hij bleef niet alleen: in 1789 trouwde hij met Francina van Iddekinge. Hun oudste zoon, Charles Guyot (1790-1867), studeerde medicijnen en de tweede, Rembt Tobie Guyot (1795-1870) werd jurist. Deze twee zoons namen de leiding van het instituut over toen Henri Daniël Guyot in 1828 overleed.

Guyot, die zijn werk voor doven beschouwde als een opdracht van God en voor wie het bijbelse verhaal over de genezing van een 'doofstomme' door Jezus bijzondere betekenis had, kreeg een wel heel opmerkelijke uitwerking in het recente verleden. Het Groningse instituut ging samenwerken met het protestants-christelijke Effatha waardoor de Koninklijke Effatha Guyot Groep ontstond. Door deze fusie zijn Jezus' woorden in het bijbelverhaal waarin hij de dove toesprak met 'Effatha' ('wordt geopend'; Marcus 7, 31-37) weer verbonden aan de instelling waarvan de oprichter zich juist door die woorden liet inspireren. **L**

Literatuur

Betten, H. (2de druk 1990, oorspr. 1984). *Bevrijdend gebaar. Het levensverhaal van Henri Daniël Guyot*. Uitgeverij Van Wijnen: Franeker.

Büchli, M.J.C. (1948). *De zorg voor de doofstomme*. Amsterdam: Van Kampen

Hull, W. van den (1996). *Autobiografie (1778-1854)*. Hilversum: Verloren.

Kruithof, B. (5de druk 1994, oorspr. 1982). *Speciaal Onderwijs*. In B. Kruithof et al. (red.). *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. (87-95), Nijmegen: SUN.

Tijsseling, C. & Rietveld-van Wingerden, M. (2004). 'Een ongelukkig, bejammerenswaardig wezen? Beeld en zelfbeeld van doven in de negentiende eeuw. In M. Rietveld-van Wingerden et al. (red.). *Zorgenkinderen in beeld. Facetten van de orthopedagogische praktijk in Nederland en België in de negentiende en twintigste eeuw*. (7-35), Assen: Van Gorcum.

Noten

- 1 Van den Hull, 1996, 275.
- 2 Ibid.
- 3 Betten, 1990, 23.
- 4 Büchli, 1948, 7, 14-19; Kruithof, 1994, 87-88; Tijsseling & Rietveld-van Wingerden, 2004.
- 5 zie p. 17.